

Ääri- rajoilla

LAURENCE
REES

TAMMI

TOISEN
MAAILMANSODAN
IHMISKOHTALOT

LAURENCE
REES

Ääri- rajoilla

TOISEN MAAILMANSODAN
IHMISKOHTALOT

Suomentanut
Tähti Schmidt

TAMMI
HELSINKI

Ensimmäinen painos

Englanninkielinen alkuteos Their Darkest Hour

Copyright © Laurence Rees 2007

Suomenkielinen laitos © Tähti Schmidt ja Tammi 2026

KUVALIITTEEN KUVALÄHTEET:

s. 1 Ishikawa Kiyoko, Petras Zelionka; s. 2 Aleksei Bris, Mainichi; s. 3 Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz/bpk Hähle, Masayo Enomoto; s. 4 Australian War Memorial, Jewish Museum, Imperial War Museum; s. 5 Museum Panorama; s. 6 Zinaida Grigorjevna Pytkina, Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz; s. 7 Karl Boehm-Tettelbach, Ken'ichiro Onuki; s. 8 AKG-Images London

KANNEN KUVALÄHTEET:

Panssarivaunu: SA-kuva / Ensio Lindholm; käsikuva: iStockphoto / Mercava;
silmäkuva: iStockphoto / RapidEye; tahrakuva: iStockphoto / freeject design;
piikkilankakuva: Adobestock / dule964; lentokoneet: Alamy / Universal art archive

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Lönnrotinkatu 18, 00120 Helsinki

ISBN 978-952-04-8629-7

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuusasioihin liittyvät tiedustelut: tuotevastuu@tammi.fi

Helenalle

SISÄLLYS

JOHDANTO	9
----------------	---

OSA YKSI – JOUKKOSURMAT

PAUL MONTGOMERY Japani maan tasalle	17
PETRAS ZELIONKA Holokaustin tappotantereet	23
OSKAR GRÖNING Kaksoiselämää Auschwitzissa	28

OSA KAKSI – VASTARINTA

ALOIS PFALLER Kamppailu natseja vastaan	39
ALEKSEI BRIS Ukrainalaisten murskatut unelmat	45
VLADIMIR KANTOVSKI Stalinin rangaistuspataljoonat	51

OSA KOLME – VIHOLLISKUVAT

JAMES EAGLETON Japanilaisia tappamassa	61
HAJIME KONDŌ Armeijan paholaiskoulutus	67
WOLFGANG HORN Neuvostosotilaita ampumassa	74
MASAYO ENOMOTO Raiskaaja, murhamies, kannibaali	79

OSA NELJÄ – VANGIT

ALJAKSANDR MIHAILOUSKI Natsien miinanraivaajat	89
SAMUEL WILLENBERG Kuolemanleiriltä pelastuminen	95
PETER LEE Englantilaiset hyveet Japanin vankileirillä	101
TATJANA NANJEVA Stalinin kosto	107

ESTERA FRENKIEL Gheton valintojen edessä	113
MARIA PLATONOW Brittien petos	119
TOIVI BLATT Sobibórin filosofia	126
CONNIE SULLY Kun japanilaiset raiskasivat	133
LUCILLE EICHENGREEN Ahdisteltuna ghetossa	139

OSA VIIISI – USKONSOTILAAT

VLADIMIR OGRYZKO Paniikki Moskovassa	151
SUREN MIRZOJAN Lähtäisteluja Stalingradissa	157
JACQUES LEROY SS-fanaatikon mielenmaisemat	162
ZINAIDA PYTKINA Smerš	168
HIRŌ ONODA Antautumisen mahdottomuus	173

OSA KUUSI – HALLINNON PALVELIJAT

ERNA KRANTZ Elon arkea natsivallan alla	185
MARK LAZAREVIŠ GALLAI Josif Stalinin mieli	191
MANFRED FREIHERR VON SCHRÖDER Hitlerin palveluksessa	198
KEN YUASA Sodanaikaiset ihmiskokeet	204
FRITZ HIPPLER ”Ikuinen juutalainen”	209
NIGEL NICOLSON Jugoslaviaalaisten pakkosiirrot	214
KARL BOEHM-TETTELBACH Natsien charmi	220
KRISTINA SÖDERBAUM Natsivaltakunnan filmitähti	228

OSA SEITSEMÄN – JOUKKOITSEMURHAT

KEN’ICHIRO ŌNUKI Kamikazen logiikka	240
WALTRAUD RESKI Demminin joukkoraiskaukset	247
SHIGEAKI KINJŌ Syyttömien kuolema	253
Jälkikirjoitus	258
Aikajana	267
Kiitokset	287

JOHDANTO

Kuinka natsit saattoivat ampua juutalaisnaisia ja -lapsia lähietäisyydeltä? Miksi japanilaissotilaat raikasivat ja murhasivat niin valtavissa määrin? Miten natsi-Saksan kuolemanleirien kauheudet oli mahdollista kestää? Lähes kahdenkymmenen vuoden ajan olen etsinyt vastauksia näihin ja moniin muihin näiden kaltaisiin kysymyksiin ja etsiessäni tavannut toisesta maailmansodasta selvinneitä ihmisiä. Erityisesti minua ovat askarruttaneet julmuuksiin syyllistyneiden motiivit, mutta olen tavannut myös monia heidän uhrejaan sekä ihmisiä, jotka joutuivat sodan mittaan vaikeiden, monesti suorastaan mahdottomien päätösten eteen.

Työssäni olen kiertänyt maailmaa ristiin rastiin, kulkenut Japanista Baltian maihin, Puolasta Yhdysvaltoihin, Saksasta Borneolle ja Italiasta Kiinaan. Olen kohdannut raiskaajia, murhaajia ja kannibaaleja. Olen puhuttanut sankarillisesti toimineita sotilaita, haastatellut pahimmista kuviteltavissa olevista julmuuksista hengissä selvinneitä ja keskustellut jopa pikkulapsia ampuneen miehen kanssa. Haastatteluja on kertynyt satoja, ja kaikki ne on kuvattu filmille; kohtaamiset olivat aina usean tunnin mittaisia. Osaa haastattelumateriaalista olen hyödyntänyt käsikirjoittamissani ja tuottamissani sotadokumenteissa ja niihin liittyvissä kirjoissa, mutta valtava määrä historiallista tietoa on jäänyt julkaisematta. Niinpä päätin käydä vielä kerran huolellisesti läpi haastattelujeni transkriptiot – yli seitsemän miljoonaa sanaa – ja kirjoittaa joukon esseitä kertoakseni niistä 35:stä matkoillani tapaamastani ihmisestä, jotka koin aivan erityisiksi. Näin saan tilaisuuden täydentää aiemmin julkaistuja tarinoita arkistoihin jääneillä tiedoilla ja ottaa mukaan

lukuisia haastatteluja, jotka tulevat tässä kirjassa nyt ensimmäistä kertaa julkisuuteen – nostettakoon esille Hirō Onodan, Nigel Nicolsonin, Maria Platonowin, Fritz Hipplerin ja Kristina Söderbaumin haastattelut. Tekstilajina essee tarjoaa minulle lisäksi mahdollisuuden kertoa aiempaa omakohtaisemmin siitä, miten olen kokenut tapaamiseni haastateltavien kanssa.

Vuosien saatossa olen tullut haastatelleeksi ihmisiä, joiden läpikäymiä koettelemuksia minun ei ole itse tarvinnut kohdata; samalla olen tuntenut, että tiettyihin kysymyksiin on minunkin vastattava. Kaiken muun yläpuolelle tuntui nousevan hyvin yksinkertainen kysymys: mitä minä olisin tehnyt vastaavassa tilanteessa? Tietenkään en voi olla varma. Jos olisin elänyt vuosia sitten, silloisissa oloissa, en olisi sama ihminen, joka nykyisin olen – muokkaahan aika, jossa elämme, niin vahvasti meitä kaikkia. Mutta pystyäksemme tulkitsemaan mitä tahansa historian jaksoa meidän täytyy aina kyetä kuvittelemaan, millainen maailma siihen aikaan oli ja millaisia ne olosuhteet, joissa historialliset henkilöt elivät. Samalla mielikuvituksen voimalla pystymme varmasti sijoittamaan itsemme historiallisiin tapahtumiin, ja niin voimme pohtia, mitä meistä olisi niissä oloissa tullut ja mitä valintoja olisimme näin ollen tehneet.

Menneisyys ei ole mikään vieras maailma. Vaikka asioita kenties ”tehtiin toisella tavalla”, ei se kuitenkaan johtunut siitä, että ihmiset, heidän perustarpeensa ja motiivinsa olisivat poikenneet nykyisestä, vaan erilaisia olivat ainoastaan olosuhteet. Rakenteiltaan ihmismieli ei ole muuttunut miksikään viimeisten muutaman tuhannen vuoden aikana (eikä varsinkaan sitten toisen maailmansodan), joten ne, jotka joutuivat tässä kirjassa kuvattujen dilemmojen ja haasteiden eteen, olivat hyvin pitkälti samankaltaisia kuin me itse – he olivat omien vanhempiemme ja isovanhempiemme sukupolvea. Näin ollen voimme mielestäni oppia paljon itsestämme miettimällä kysymystä ”Mitä minä olisin tehnyt?”

Suullisiin todistajankertomuksiin, joita tiimini kanssa keräsin, oli toki aina suhtauduttava jossain määrin varauksellisesti – eritoten kun puhuttiin niin kauas taakse jääneistä tapahtumista. Ennen kuvausten aloittamista tarkastimme jokaisen haastateltavan taustat seikkaperäisesti,

minkä lisäksi varmistimme, olivatko heidän tarinoidensa faktat ja yksityiskohdat johdonmukaisia niin todistajankertomusten sisällä kuin verratessa niitä aikalaisdokumentteihin kuten vaikkapa haastateltavan mainitsemien armeijanyksiköiden sotapäiväkirjoihin. Jos haastateltavaehdokkaan perususkottavuutta oli vähänkään syytä epäillä, jätimme haastattelun kuvaamatta.

Kunkin haastattelun osalta päätin keskittyä muutamaa erityisaiheeseen, joten tässä poikkesin eräistä muistitietotutkimuksen haastatteluperiaatteista. Menettelyyni minulla oli kaksi syytä. Ennen muuta koin, että keskittymällä yhteen aihealueeseen saisimme kiinnostavampia vastauksia kuin jos yrittäisimme käydä läpi haastattelun koko elämän, ja toiseksi meidän oli näin mahdollista vielä kerran tarkistaa sisäisten viittausten avulla, oliko kuulemamme tarina uskottava.

On pohdittava niin ikään sitä, paljonko voimme odottaa ihmisten muistavan tapahtumista niin pitkän ajan kuluttua. Tässä on nähdäkseni syytä tehdä yksi tärkeä erotus. Kun ihmisiltä kysytään asioita, joita he itse eivät pidä tärkeinä – vaikkapa kaikkien vuosientakaisten tovereiden koko nimiä – heidän muistitietoihinsa ei todennäköisesti kannata luottaa. Keskityttäessä sitä vastoin tärkeisiin, tunnepitoisiin hetkiin ihmisillä on kokemukseni mukaan usein hyvin vahvat ja täsmälliset muistikuvat. Tunnistanemme tämän myös omasta elämästämme. Jos minulta esimerkiksi kysyttäisiin, mitä söin pari viikkoa sitten lounaaksi, en osaisi vastata. Äitini äkilliseen sairastumiseen ja kuolemaan liittyneet olosuhteet ja tunteet pystyisin sen sijaan kuvailemaan hyvin tarkasti, vaikka niistä on kulunut 30 vuotta. Lounaalla ei ollut minulle suurtakaan merkitystä, kun taas äidin menettäminen oli sellainen kipeä ja koko elämäni mullistava tapahtuma, jonka pystyn palauttamaan mieleeni lähes valokuvan tarkkuudella.

Historioitsijoiden täytyy suhtautua lähdemateriaaliinsa kriittisesti, eivätkä suulliset todistukset ole tässä suhteessa mikään poikkeus. Siitä huolimatta on tärkeää tiedostaa, että asiakirjat voivat valehdella aivan yhtä paljon kuin ihmiset. Tämä tulee ilmi tuonnempana, kun Nigel Nicolsonin tarinaa käsittelevässä esseessä käydään läpi sitä, miten tuhansia jugoslaviaalaisotilaita lähetettiin kuolemaan.

Kirjan rakenteesta todettakoon, että olen päättänyt ryhmittelemään esseet seitsemään eri osioon, olkoonkin, että moni haastatelluista olisi sopinut useampaan kuin yhteen ryhmään – esimerkiksi silloin, kun joukkosurmiin sekaantunut jäi myöhemmin itse vangiksi. Olen siis sijoittanut haastateltavat aina siihen kategoriaan, joka oli juuri kyseisen henkilön elämässä historiallisesti merkittävin. Uskoakseni tämä on paras tapa esitellä materiaalia, koska eri kansallisuuksia voidaan näin vertailla toisiinsa – seikka jota ei liene painotettu aiemmin. Siitä huolimatta myönnän auliisti, että näiden lausuntojen suurin arvo on yksilön kokemuksen yksityiskohdissa.

Vielä on tärkeää korostaa, että vaikka kirjan joissain osioissa entisiä natseja tai keisarillisen Japanin armeijan sotilaita käsitteleviä esseitä on sijoitettu limittäin liittoutuneiden veteraaneista kertovien esseiden kanssa, en pyri tällä viestittämään, että näitä poliittisia järjestelmiä voitaisiin moraalisesti rinnastaa toisiinsa. Oma isäni taisteli sodassa Britannian kuninkaallisissa ilmavoimissa, setäni taas sai surmansa Atlantilla laivasaattueessa. Kukaan, jolla on tällainen sukutausta, ei voi unohtaa länsimaisten demokratioiden taistelleen sodassa vankasti oikean asian puolesta. Ja silti tässä kirjassa julkaistavat todistajankertomukset paljastavat, kuinka yllättävän samankaltaisia ihmisten henkilökohtaiset kokemukset toisinaan olivat – kansallisista rajoista riippumatta.

Näiden ihmisten tapaaminen on muuttanut näkemystäni maailmasta. Niin menneisyydestä kuin he puhuvatkin, heidän kertomuksiltaan on mielestäni merkitystä tulevaisuuden kannalta.

Laurence Rees
Lontoo
heinäkuussa 2007

OSA YKSI
JOUKKOSURMAT

TOISESSA MAAILMANSODASSA kuoli yli 60 miljoonaa ihmistä – enemmän kuin missään muussa historian tuntemassa konfliktissa. Yksi tärkeimmistä syistä siihen, miksi näin laajamittaiseen verilöylyyn ylipäätään voitiin joutua, oli uusien tappamismenetelmien tehokkuus. Kahdessa tämän osion kolmesta yksilötarinasta kuvataan sitä, kuinka teknisesti vaivatonta ja psyykkisesti helppoa joukkosurmien toteuttamisesta oli 1900-luvun puoliväliin saavuttaessa tullut. Auschwitzissa työskennellyt Oskar Gröning kertoo, miten leirillä käytetyt modernit tappamismenetelmät auttoivat häntä pitämään itsensä ”erillään” murhista. Paul Montgomery puolestaan puhuu siviileihin kohdistuneiden ilmahyökkäysten ”etäännyttämisvaikutuksesta”.

Haastatteluaineisto on huolestuttavaa monesta syystä – ennen kaikkea siksi, että tällaiset lausunnot nostavat pintaan tärkeän kysymyksen ihmisen tappamiskyvystä: Mitä jos pahimman vihollisen, suurimman vaaratekijän, luultavasti omaa henkeäsi uhkaavan ihmisen, saisi tuhoutua vain painamalla edessä olevaa nappia? Et näkisi tuota toista ihmistä enää koskaan. Teosta ei jäisi pahoja muistoja eikä aiheutuisi trauma-peräistä stressihäiriötä. Itse asiassa et edes tuntisi tappaneesi ketään – olithan vain painanut nappia. Paul Montgomery tiivisti tämän sanoen, että pommien pudottaminen ihmisten niskaan oli tuntunut ”videopelin pelaamiselta”.

Modernit surmaamismenetelmät mahdollistivat ennennäkemättömän suurten ihmismäärien tuhoamisen tavalla, joka vaati tappajalta henkisesti entistä vähemmän, ja lisäksi ne herättävät vaikeita kysymyksiä syyllisyydestä ja syyttömyydestä. Petras Zelionkan, joka on kolmas kirjan ensimmäisen osion haastateltavista, on helppo nähdä syyllistyneen

murhiin: liipaisinta puristaessaan hän oli suoraan vastakkain uhrinsa kanssa. Sodan jälkeen hänet tuomittiin 20 vuodeksi vankileirille. Mutta entäpä Oskar Gröning? Hänen tehtävänään oli istua toimistossa ja laskea rahoja. Hän ei koskaan suoranaisesti tappanut ketään, mutta työpanoksellaan hän selvästi edesauttoi toiminnan sujuvuutta Auschwitzin kuolematehtaalla.

Tuhansien muiden Auschwitzissa työskennelleiden SS-miesten tavoin Gröningiäkään ei asetettu syytteeseen mistään – 85 prosenttia leirin SS-henkilökunnasta vältti kaikkinaisen rangaistuksen. Tämä johtui ensisijaisesti tulkinnasta, johon tuomioistuimet useimmissa maissa päätyivät ja jonka mukaan suurin osa Auschwitzin SS-miehistä ei ollut tappanut ketään – syyllinen murhiin oli ennen kaikkea teknologia. Eikä kaasukammioita voi haastaa oikeuteen. Moinen argumentointi pakottaa tietysti kysymään, seuraako tästä se, että jos jokin valtio tulevaisuudessa ottaa käyttöön täysin mekaanisen tuhoamisjärjestelmän, kukaan ei syyllisty mihinkään rikokseen?

Lausunto herättää vielä yhden kysymyksen syyllisyydestä ja syyttömyydestä. Sekä natsit tuolloin että monet muut heidän jälkeensä ovat väittäneet, että juutalaisten tappaminen kaasukammioissa olisi ollut jossain määrin rinnastettavissa siihen, kuinka liittoutuneiden pommitajat tappoivat japanilaisia ja saksalaisia. Myös Oskar Gröning tekee tämän rinnastuksen (ks. sivu 32). Näkemys on hyvin erikoinen – semminkin kun demokratiassa varttuneen Paul Montgomeryn ja muiden yhdysvaltalaislentäjien oli ollut pakko lähteä puolustamaan maataan hirvittävää aggressiota vastaan. Kysymys on silti tärkeä, ja paneudun siihen Gröningiä käsittelevän esseeni lopussa.

Näihin ongelmiin ei ole olemassa helppoja ratkaisuja. Mutta niiden esille nostamat kysymykset ovat merkitykseltään perustavanlaatuisia, kun arvioimme sodan oikeutusta ja moraalia.

PAUL MONTGOMERY

JAPANI MAAN TASALLE

Olen luultavasti tavannut enemmän toisessa maailmansodassa joukkosurmiin syylistyneitä – japanilaisia, saksalaisia, entisiä neuvostoliittolaisia ja amerikkalaisia – kuin kukaan muu tänä päivänä elossa oleva. ”Ennätykseni” on arveluttavaa laatua, enkä ole sellaista tieteen tahtoon tavoitellut. Mutta sen ansiosta pystyn esittämään asioista perusteltuja näkemyksiä. Eräs hämmästyttävimpiä havaintojani on, että valtaosa niistä, jotka surmasivat joukoittain miehiä, naisia ja lapsia, tuntuu ottavan tekonsa suhteellisen kevyesti. Kuten vaikkapa Paul Montgomery.

Haastattelin Paul Montgomeryä vuonna 1999 hänen kotitilallaan Keskilännen sydänmailla. Tienoo oli idyllinen, talo nökötti pitkän maantien päässä rauhallisella paikalla vehreiden laidunmaiden sylissä. Montgomery oli ollut vuosikaudet onnellisesti naimisissa vaimonsa kanssa, ja pariskunnalla oli ympärillään laaja suku: lapsia, lapsenlapsia ja lapsenlapsenlapsia. Heidän kotipesässään vallitsi rauhaisan tyytyväinen tunnelma. Paul Montgomery itse oli kasvatukseltaan lähes raivo-raitis mallikansalainen. Oli siis miltei mahdotonta kuvitella, että tämä sama mies oli ollut mukana surmaamassa tuhansia ihmisiä. Tilaisuus siihen oli tietysti tarjoutunut sodassa. Tarkemmin ottaen sen oli mahdollistanut hänen valitsemansa aselaji, hän nimittäin palveli lentäjänä Yhdysvaltain armeijan ilmavoimissa (USAAF).

Montgomery lähti armeijan riveihin pian sen jälkeen, kun Japani oli iskenyt Pearl Harboriin, ja tuon ”salakavalan” hyökkäyksen muisto vaikutti hänen asenteisiinsa koko sodan ajan. ”Minussa alkoi kyteä viha japanilaisia kohtaan, kun he olivat menetelleet niin katalasti”,

hän kertoi. ”Japanilaiset olivat aiheuttaneet meille suurta tuhoa [– –] minulla oli paljon palavampi halu vetää heidät vastuuseen teoistaan kuin saksalaiset. Olin menettänyt muutamia ystäviä Pearl Harborissa, ja minusta tuntui, että olin heille jotakin velkaa.” Japani oli tehnyt katastrofaalisen virhearvion pommittaessaan Havaijiin kuuluvaa Pearl Harboria jo ennen kuin julisti sodan Yhdysvalloille. Mikä tahansa maa olisi totta kai reagoinut vastaavaan hyökkäykseen raivokkaalla voimalla, mutta kun kyse oli Yhdysvalloista, oli vastaus sitä rajumpi. Tapaus kosketteli amerikkalaisten syviä mielen kerrostumia, joissa lähestulkoon myyttisellä käsityksellä ”reilusta pelistä” ja ”rehtiydestä” oli keskeinen asema siinä, millaisina monet amerikkalaiset näkivät itsensä ja oman maansa. Se ajoi Paul Montgomeryn miljoonien maanmiestensä tavoin osallistumaan sotaponnistuksiin kostonjano sydämessään. Montgomery oli aina halunnut lentää, ja niin hän valitsi nelimoottorisen pommi-koneen välineeksi, jolla hän japanilaisia rankaisisi.

Alun perin Montgomery oli lähtenyt USAAFin lentäjäkoulutukseen mutta vaihtoi radistipuolelle saatuaan kuulla lentäjiä olevan liikaa. Lopulta hänen komennuspaikakseen määräytyi pieni Tinianin saari Tyynellä valtamerellä, ja hän pääsi sodan suurimman ja raskaimman pommikoneen, Boeing B-29 Superfortressin miehistöön. Montgomeryn tehtävänä oli auttaa ohjaamaan kone Japanin ylle, pommitettavan kohteen lähistölle, ja avustaa pommittajaa pudottamaan pommit sinne minne piti. Hänen ensimmäinen hyökkäyksensä kohdistui Yokohaman sataman öljynjalostamoihin. ”Kun lähdimme kohteesta paluumatkalle, saatoimme taaksepäin katsoessamme nähdä jalostamon roihuavan ilmieliekeissä, ja viimein tunsin jollain lailla onnistuneeni.” Tämän jälkeen Montgomery osallistui useiden teollisuuskohteiden, kuten Mitsubishin Osakassa sijaitsevien raskaan kaluston tehtaiden, pommituksiin, mutta pian USAAFin massiivinen ylivoima johti siihen, ettei tehtaita kerta kaikkiaan ollut enää pommitettavaksi.

Niinpä Montgomery otti koneen miehistön mukana seuraavaksi osaa sodan kiistellyimpiin kuuluvaan sotilasoperaatioon, Japanin kaupunkien palopommituksiin. ”Tuntui siltä, että meidän täytyisi heikentää paitsi heidän kykyään myös heidän tahtoaan käydä sotaa. Ja

siitä sitten seurasivat suurten kohteiden palopommitukset. Aloitimme Osakasta, Tokiosta ja Nagoyasta ja muista isoimmista kaupungeista, ja niihin pudotettiin palopommeja, kunnes jäljellä ei ollut kuin portaita ja savupiippuja. Täyttä, sataprosenttista hävitystä.” Amerikkalaisien pudottamiin pommeihin kuului lisäksi erityisiä, epäsäännöllisesti räjähtäviä ”palokuntapommeja”, joiden tarkoituksena oli tehdä tyhjiksi palomiesten yritykset saada liekit talttumaan. Ei tällaisille pommeille tosin olisi ollut mitään välttämätöntä tarvetta, eiväthän japanilaiset käytännössä kyenneet vastaamaan hyökkäyksiin sen enempää maasta kuin ilmastakaan käsin. Pommeja korkeuksista pudottavat Yhdysvaltain koneet olivat lähes tavoittamattomissa, eikä Montgomeryn tarvinnut pommituslennoilla juuri koskaan tuntea pelkoa. Ne harvat, jotka näistä hyökkäyksistä selvisivät hengissä, kertovat ”tulimyrskyistä” ja ”elävältä palaneista ihmisistä”. Japanilaisten puusta ja paperista rakennetut talot paloivat hetkessä poroksi, ja tulimyrskyt pyyhkäisivät yli kokonaisten kuntien. Noin 100 000 japanilaista sai surmansa Tokion palopommituksessa maaliskuun 10. päivän vastaisena yönä vuonna 1945 – uhriluku oli suurempi kuin Hiroshimaan tai Nagasakiin pudotettujen ensimmäisten ydinpommien välittömästi vaativat kuolonuhrien määrät.

”Suoraan sanottuna en tuntenut omantunnon tuskia”, Montgomery sanoi. ”Olin sinä palopommituskesänä kahdenkymmenen yhden. Ja halusin todella, että sota olisi ohi, ja halusin päästä kotiin. Ja jos minun käskettiin mennä pommittamaan jotain kaupunkeja, niin sitten minä menin pommittamaan kaupunkeja.” Hän myönsi, että siellä hänen alapuolellaan ”täytyi olla naisia ja lapsia, joo”, jotka kärsivät tulimyrskyssä, mutta silti hän koki, että ”se nyt vain oli se, mitä minun käskettiin tehdä osana sotaponnistuksia”.

Paperilla Paul Montgomeryn sanat voivat herättää vaikutelman miehestä, joka ei paljon miettinyt asioita. Mutta mielikuva on väärä. Jokaisen kysymykseni kohdalla hän pyrki tavoittamaan omat tuntemuksensa ja antamaan rehellisen vastauksen. Jollain tavalla hänen oli yhä tunnetasolla vaikea käsittää olleensa mukana toteuttamassa sotilasoperaatiota, jossa oli kuollut tuhansia ja taas tuhansia naisia ja lapsia. Yhdeksi syyksi tähän hän arveli sitä, että hän oli ollut vain osa lentokoneen miehistöä,

joka puolestaan oli kuulunut laajempaan yksikköön. Näin ollen oli mahdotonta sanoa tarkalleen, montako ihmistä yksittäinen sotilas oli tappanut. Hän itse tarjosi myös toisen, edellä mainittua tärkeemmän selityksen sille, miksi tuho, jota hän oli ollut osaltaan tuottamassa, herätti hänessä niin vähän tunteita: ”Se ei ole sama kuin mennä iskemään toista pistimellä mahaan, ymmärrätkö? Niitä tappaa etäältä, eikä se heikennä taistelutahtoa samalla tavalla kuin jos menisi iskemään toista pistimellä mahaan taistelun tuoksinassa. Se vain on eri juttu. Se on vähän kuin kävisi sotaa videopeliä pelaamalla.”

Tällainen ”etäännyttäminen” on mielestäni yksi ratkaiseva tekijä pyrkiessämme ymmärtämään, miten kukaan päällisin puolin tavalinen mies kykenee osallistumaan laajamittaiseen naisten ja lasten surmaamiseen. Nykyaikaiset tappamismenetelmät ovat tehneet mahdolliseksi ottaa hengiltä ennennäkemättömän suuria ihmisjoukkoja, ja vieläpä niin, että se on tappajalle psyykkisesti helpompaa. Esi-isillemme tuotti hyvin luultavasti suurempia vaikeuksia surmata toinen kivikirveellä kuin Paul Montgomerylle tovereineen tappaa tuhansia pudottamalla taivaalta kuuden kilometrin korkeudesta pommeja uhrien niskaan.

Tappamisen vaivattomuus yhdistyi vahvasti siihen voimakkaaseen oikeutuksentunteeseen, jota amerikkalaisten pommikoneiden miehistö koki ryhtyessään ”kostotoimiin” japanilaisia vastaan. Amerikkalaiset eivät olleet aloittaneet sotaa tai himoineet japanilaisten omaisuutta, ja heistä tuntui, ettei heillä ollut muuta vaihtoehtoa kuin taistella. Japani oli kylvänyt tuulen Pearl Harborissa – nyt sen täytyisi niittää myrskyä. Lisäksi moni amerikkalaissotilas koki taistelevansa tässä sodassa rodullisesti alempiarvoisia ihmisiä vastaan: amerikkalaisissa pilapiirroksissa japanilaiset jopa kuvattiin apinoiksi. Paul Montgomery kiisti silti rasismien vaikuttaneen hänen motiiveihinsa. ”Yksi pojistani on naimisissa japanilaisen kanssa – hän [Montgomeryn miniä] on kotoisin Havaijilta”, Montgomery kertoi, ”ja hän on parasta, mitä pojalleni on tapahtunut. En kannan vähäisintäkään kaunaa japanilaisia kohtaan. Siihen aikaan tunsin vain vihaa saksalaisten ja japanilaisten sotatoimia kohtaan. [– –] Ja olin päättänyt, niin kuin me kaikki, panna pisteen

tälle sodalle... Ja jos se vaati siviilikohteiden pommittamista, niin sittenpä hän vaati.”

Yhden ainoan kerran Paul Montgomery koki sittenkin jotain yhteyttä alapuolellaan oleviin ihmisiin – kyse oli hyökkäyksestä Kuren kaupunkiin Honshun saaren lounaisrannikolla. Montgomeryn kone oli viimeisiä, joiden täytyi vielä pudottaa pommilastinsa, ja kaupunki alapuolella oli jo ilmi liekeissä. ”Kure roihusi niin voimakkaasti, ja me lensimme niin matalalla, [että] palon nostattama kuvottava löyhkä tunkeutui lentokoneeseen. Näimme, kuinka ulkokuoneiden peltejä ja mitä kaikkea kohosi ylös melkein meidän korkeuteemme. [– –] Minua kuvotti... Lemu tunkeutui nenään, se oli sellaista sanoinkuvaamatonta löyhkää. Se oli jotain palavan kusen ja ihmisten ulosteiden sekoitusta... Se oli niin vastenmielistä.”

”Mitä tunteita sellaisen lemun hengittäminen sinussa herätti?” minä kysyin.

”En osaa sanoa. Jostain syystä en tuntenut vähäisintäkään sääliä niitä ihmisiä kohtaan. En kokenut minkäänlaista myötätuntoa. Niin se vain oli. Olin nuori ja tehtävieni kovettama.”

Vaikka Paul Montgomery kiisti ”tunteneensa sääliä” alapuolellaan olevia ihmisiä kohtaan, tulimyrskystä nouseva ulosteiden löyhkä selvästi herätti hänessä tuntemuksia. Kuren pommittamisesta kertoessaan hän näytti ensimmäistä kertaa koko haastattelun aikana vaivaantuneelta. Oli kuin hän yhä olisi yrittänyt kaikin keinoin tukahduttaa aistiensa välittämän viestin: tämä kaikki – polttava kuumuus, metallin ja puun tuhoutuminen, ihmisten palaminen poroksi niin, ettei jäljelle jää mitään muuta kuin ulosteiden löyhkää – on seurausta sinun teoistasi. Niiden olojen, joissa hän lensi Kurea pommittamassa, on täytynyt synnyttää tällaisia tuntemuksia jossain syvällä hänen sisimmässään, tuntemuksia, jotka ”etäännyttäminen” oli aiemmissa hyökkäyksissä ehkäissyt.

Esimiestasolla oli ilmeisesti tiedostettu, että tehtävästä saattaisi aiheutua psyykkisiä ongelmia pommikoneiden miehistölle, sillä heti heidän laskeuduttuaan takaisin Tinianin-tukikohtaan ja päätettyään raporttinsa yksi kersanteista tarjosi jokaiselle miehistön jäsenelle vahvan viinapaukun. ”Minä en ota’, minä sanoin. ’Ota pois vain’, hän

vastasi. Ja niin minä otin. Sen vain sanon, että se turrutti tai tainnutti minua niin tehokkaasti, että hyvä kun pääsin kasarmille saakka. Painuin suoraa päätä pehkuihin. Ja hän [paukun tarjonnut kersantti] sanoi: 'Se estää painajaiset ja sen, ettette saa unta.' Ja minä painelin suoraa päätä pehkuihin. Sammuin siihen paikkaan. Ja se on ainoa kerta elämässäni, kun olen ottanut alkoholia."

Lääkintähuollossa oltiin niin huolissaan pommikoneiden miehistön mielenterveydestä, että sieltä lähetettiin lääkintämies kiertelemään ilmavoimien sotilaiden nukkuvia rivejä, jotta voitiin olla varmoja, että kaikki todella olivat unten mailla. "Myöhemmin hän selitti meille, että oli tärkeää – suorastaan välttämätöntä – nukahtaa saman tien. Etteivät traumaattiset ajatukset ala pyöriä mielessä. Ja se tepsii. En missään vaiheessa tuntenut vähäisintäkään myötätuntoa japanilaisia kohtaan."

Kuten aiemmin totesin, tällaiset sanat kuten "En missään vaiheessa tuntenut vähäisintäkään myötätuntoa japanilaisia kohtaan" tuntuvat kovilta. Ja kuitenkin en voi kuvitella, että kukaan Paul Montgomeryn tavannut voisi olla pitämättä hänestä. Kun olin tekemässä lähtöä, hän vaatimalla vaati minua ottamaan purkin kotitekoista hilloa viemisiksi perheelleni Lontooseen – sellainen hän oli. Hätkähdyttävä ihminen tavattavaksi: mies, joka mitään kaunistelematta myönsi olleensa mukana surmaamassa tuhansia japanilaissiviilejä – miehiä, naisia ja lapsia. Hän oli kyennyt siihen ja saattoi silti olla päällisin puolin aivan tavallinen, sydämellinen ja kitsastelematon.

VÄKEVÄ TEOS IHMISTEN TOIMINNASTA ÄÄRIMMÄISISSÄ KRIISITILANTEISSA.

Miten oli mahdollista kestää natsien kuolemanleirien
kauheudet? Kuinka natsitappajat saattoivat
ampua juutalaisnaisia ja -lapsia lähietäisyydeltä?
Miksi japanilaissotilaat raiskasivat ja murhasivat niin
hirvittäviä määriä ihmisiä?

Tällaisten kysymysten parissa Laurence Rees, palkittu
dokumenttielokuvien tekijä ja historioitsija, on paininut
kymmeniä vuosia filmatessaan satoja ihmisiä, joiden
kohtalona oli toisessa maailmansodassa käydä ääri-
rajoilla. Hän on haastatellut hirmutekoihin syyllistynei-
tä, mutta tavannut myös rohkeita ihmisyksilöitä, jotka
toimivat esikuvina meille kaikille. *Äärirajoilla*-teokses-
saan hän esittelee 35 ravisuttavinta kohtaamistaan.

www.tammi.fi

90.35

ISBN 978-952-04-8629-7

KANNEN SUUNNITTELU: TUOMO PARIKKA

